

תפריט ללא בשר (מדריך למורה) הרב אברם ישראל רייזנר¹ | הסמינר הבינלאומי לחקר ההלכה 2025

א. האיסור על אוכל שבושל על ידי נוכרי

1. משנה, עבודה זרה ב:ו (מאה 2 לספירה)
אלו דברים של גוים אסורין, ואין איסורן איסור הנאה: חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, והפת והשמן שלהן...ושלקות.

תלמוד בבלי, עבודה זרה דף לה עמוד ב (מאה 6 לספירה)
מה ראו חכמים לאוסרה?...משום חתנות!

זהו האיסור הבסיסי. הוא חז"לי במקורו (איסור דרבנן), ואינו מבוסס על איסור מקראי (דאורייתא). התלמוד נותן סיבה לאיסור (הרצון בהפרדה חברתית בין יהודים ונוכרים), המתעלמת מהחשש הברור של ערבוב רכיבים לא כשרים. אך במקרה של החלב ברור שחשש זה קיים.

שאלות מוצעות: מדוע נותנים את הסיבה של ההפרדה החברתית ולא את הסיבה של חשש ממרכיבים לא כשרים? (תשובות אפשריות: 1) הסיכוי לעירוב רכיבים לא כשרים בלחם ובשמן נמוך. 2) נסיון לטעון שאיסורים אלו קיימים אף אם ניתן לוודא שאין עירוב של רכיבים לא כשרים).

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מאכלות אסורות יז:ט-י (מאה 13 לספירה)
ויש דברים אחרים אסרו אותן חכמים, ואע"פ שאין לאיסורן עיקר מן התורה, גזרו עליהן כדי להתרחק מן העכו"ם עד שלא יתערבו בהן ישראל ויבואו לידי חתנות...ואלו הן: אסרו לשתות עמהן, ואפילו במקום שאין לחוש ליין נסך, ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן, ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן...כיצד? לא ישתה אדם במסיבה של עכו"ם...

הרמב"ם מעלה לחזית את ההשלכות של הבנת התלמוד, ומוסיף השלכה אחת שלא מצאנו לעיל.

שאלה מוצעת: עד כמה ניתנת לקיום היא הוראתו של הרמב"ם?

2. טור, יורה דעה קיב (בשם אביו, הרא"ש) (מאה 14 לספירה)
קצת מהמחברים חלקו בין של בעל הבית לשל פלטר, דלא שייך חתנות אלא בשל בעל הבית, הלכך אסרוהו...אבל בשל פלטר אין כאן כל כך קירוב דעת, שבאמנותו הוא עוסק.

בדק הבית ג:ז (רי אהרן הלוי, מאה 13 לספירה)

¹ תודה לשרה טובה ברודי על התרגום לעברית.

האופה אופה בבית מיוחד לכך...דכי הא לא חשיב בישולי נכרים, דלא שייך בהא איקרובי דעתא.

היו פוסקים שניסו להגביל את האיסור, לפחות בכל הנוגע ללחם. (גישה זו הייתה ניכרת כבר בתלמוד הירושלמי במאה ה-5).

שאלות מוצעות: מה היה האינטרס של הפוסקים? עד כמה הגיוני נראה פירוש זה וההגבלה של האיסור? מה ההשלכות של כיוון חשיבה זה בנוגע לשאלה העומדת בפנינו, של אכילה במסעדה טבעונית או צמחונית עם טבחים נוכריים וללא השגחה יהודית?

משנה, עבודה זרה ב:ו (מאה 2 לספירה) – תלמוד בבלי, עבודה זרה דף לו עמוד א (מאה 6 לספירה) רבי ובית דינו התירו בשמן – מיסתמיך ואזיל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דר' שמלאי שמעיה. א"ל: שמלאי, לא היית אמש בבית המדרש כשהתרנו את השמן? אמר לו: בימינו תתיר אף את הפת! אמר לו: א"כ קרו לן בית דין שריא.

מעבר לשיקול לעיל, לגבי ההקשר בתוכו אנחנו פוגשים בישולי נכרי, אנחנו רואים התחלה של כרסום באיסור של המשנה עצמה רק שני דורות מאוחר יותר. יעד הכרסום הוא המוצר שהכי פחות סביר שיהיה מושפע מתערובת לא כשרה, כלומר שמן. הגיון דומה יכול להוביל להתקדמות נוספת בכיוון זה, אך ר' יהודה הנשיא השני מהסס להתיר עוד מוצרים.

שאלה מוצעת: מה יכולה להיות הסיבה שר' יהודה הנשיא השני מהסס לקחת הגיון זה עד למסקנתו ההגיונית?

תלמוד ירושלמי, עבודה זרה ב:ח ושבט א:ד (מאה 5 לספירה) רבי יעקב בר אחא בשם רבי יונתן: פת מהלכות של עימעום היא. כך אני אומר: מקום שפת ישראל מצויה בדין הוא שתהא פת נכרים אסורה, ועימעמו עליה והתירוה.

על אף חוסר-הנוחות של ר' יהודה הנשיא, נראה שההמון מהסס פחות.

שאלה מוצעת: מה המשמעות של "עימעמו"? (המילון של אלקלאי מציע "להחשיך, להסתיר, להסס")

הגהות משה הכהן מלוניל לרמב"ם (לעיל #1) (מאה 13 לספירה) מכל מקום, אין אנו נזהרין מזה, שאנו שותים במסיבותן מייננו ואין אנו חוששין לחתנות.

בן זמנו של הרמב"ם ספקן לגבי החומרה של הרמב"ם – אך שימו לב שהוא מרחיב את ספקנותו לרציונל הכולל של האיסור.

שאלה מוצעת: מה המשמעות של "ייננו"? (תשובה אפשרית: בעוד משה הכהן ספקן לגבי הרציונל ה"קל" של האיום של נישואי תערובת, הוא משמר, כמובן, את האיסור ה"קשה" של שתיית יין נסך - יין המקושר לעבודה זרה).

בעניין סתם יינם של גויים, ישראל סילברמן, אסופה מה- CJLS 1927-70, כרך 3 (1964) בזמן הזה פג כחה של הגזירה הזאת לגמרי, והעובדה היא שנישואי תערובת אינם תוצאות ישירות משתיית סתם יינם דווקא.

בתנועה הקונסרבטיבית במאה ה-20, בעודו מגביל את האיסור ה"קשה" על יין נסך, הרב סילברמן, בהערת שוליים, מהרהר ברלוונטיות המתמשכת של האיסור הזה.

שאלה מוצעת: עד כמה דומה ספקנות זו שלו לזו של משה הכהן מלוניל?

השימוש בכל היינות, אליוט דורף, שו"ת 1980-90, CJLS (1985) המוטיבציה הראשונית לאיסור על השימוש ביין בו נגעו נוכרים היה מניעת נישואי תערובת... ואדרבה, הבעיה הזו אף חריפה יותר בימינו... אך אני ספקן מאוד לגבי הסיכוי שתהיה לאיסור שתיית יין שנגעו בו נוכרים השפעה כלשהי על שלילת או אף הקטנת הבעיה... בהתאם לקבלתנו את התנאים של המודרניות, אנו בתנועה המסורתית ללא ספק מאמינים, שמלבד נישואי תערובת, על יהודים לקיים קשרים חברתיים ועסקיים עם לא-יהודים.

הרב דורף שותף לספקנותו של הרב סילברמן, אך מוסיף סיבה חיובית לבטל את האיסור הזה.

גם אם (או אולי בדיוק כאשר) איסור חברתי "קל" זה מבוטל, עלינו לשקול את האיסור ה"קשה" הנוסף של אכילת אוכל לא כשר.

ב. האם אנו / מתי אנו דורשים פיקוח?

1. תלמוד בבלי, עבודה זרה דף לד עמוד ב (מאה 6 לספירה) ההוא ארבא דמורייסא דאתי לנמילא דעכו, אותיב רבי אבא דמן עכו נטורי בהדה. א"ל רבא: עד האידנא מאן נטרה? א"ל: עד האידנא (למאן) [למאי] ניחוש לה? אי משום דמערבי ביה חמרא, קיסתא דמורייס בלומא, קיסתא דחמרא בד' לומי!

שאלה מוצעת: מה התאוריה של השגחה המתוארת כאן? מתי נדרשת השגחה ומתי (ועל בסיס מה) ניתן לוותר עליה?

שאלה רחבה יותר: מה התאוריה של כשרות ושל סיכון המונחת ביסוד מקור זה? האם התאוריה היא שאכילת מאכלים לא כשרים גורמת לטומאה? שהיא פוגמת בגוף חסר הרבב של האדם? (ייתכן שהתורה מרמזת לכך בבחירת המונחים "בהמה טהורה" ו"בהמה טמאה"). אם כן, האם ניתן לסבול סיכון בנוגע לכשרות? או האם התאוריה היא ששמירת כשרות, כמו מצוות אחרות, הינה מדד לשאיפתנו לאדיקות, ועל כן נתונה לאי-ודאות ולטעות אנושיים?

מה ההשלכות של הלכות "ביטול בשישים" (ביטול של מאכל אסור כאשר הוא מהווה פחות מאחד חלקי שישים בתערובת) ו"נותן טעם לפגם" (ההלכה לפיה טעם לא-כשר המשפיע באופן שפוגם בטעמו של מאכל כשר אינו גורם למאכל להיות לא-כשר) לגבי שאלה זו לגבי תאוריה של כשרות?

2. ערוך השולחן, יורה דעה קיט:א, ד, ט (רי יחיאל מיכל אפשטיין, מאה 19 לספירה) כל ישראל בחזקת כשרות קיימי, וכל זמן שאינו חשוד מותר לקנות כל דבר ממנו...מכל מקום, החנוונים, מפני שהם מוכרים תמידים, תקף להו יצרייהו דממונא...בזמן הזה שרבתה הפריצות והמינות, אסור ליקח מאדם שאין מכירין אותו בלא כתב הכשר.

ערוך השולחן, הקרוב יותר לזמננו, משקף את הדרישה הגדולה יותר וההיסמכות הגדולה יותר על השגחה, בשל התפיסה כי אנשים אינם משתפים פעולה עם חוקי הכשרות.

שאלה מוצעת: אם זה נכון אפילו לגבי יהודים, קל וחומר לגבי לא-יהודים, להם אין התחשבות בהיסטוריה שלנו של שמירה על כשרות.

ג. מדוע אנחנו יכולים לסמוך על פיקוח כשרות? האם אנחנו יכולים לסמוך על משהו אחר?

1. רש"י, תלמוד, עבודה זרה כז ע"א (מאה 11 לספירה) מומחה - לא מרע נפשיה.

על אף הדרישה הרחבה להשגחה, ישנם יוצאי-דופן מסוימים.

שאלה מוצעת: כיצד ניתן להשליך זאת על מסעדה טבעונית / צמחונית?

למעשה, הרב אברהם קוק ציטט את המקור הזה כמקור הבסיסי להיסמכותנו על השגחה. מדוע אנחנו לא צריכים לראות את זה בעצמנו? מדוע אנחנו יכולים להיסמך על אמירתו של משגיח כשרות? זה משום, כתב הרב קוק, שמשגיח כשרות הוא מומחה בנוגע לחוקי הכשרות, והוא לא יסכן את מעמדו כמומחה על ידי חוסר התמדה או שקר. לכן ניתן להאמין לו.

2. שולחן ערוך, יורה דעה קכב:ו (רי יוסף קארו, מאה 16 לספירה)

אסור לומר לעובד כוכבים: בשל לי ירקות בקדרתך וכן לא יאמר לו עשה לי מרקחת...ואפשר שעל ידי הרקחים (או שאר אומנים) מותר, שכל האומנים מייחדים כלים נקיים למלאכתם, כדי שלא יפגמו אומנותם.

זהו בעצם איסור חדש, האוסר על הזמנת אוכל מנוכרי אפילו כאשר אנחנו יודעים שכל הנושאים ה"קשים" של הכשרות הם כדין.

שאלה מוצעת: אם איננו יכולים לבקש מנוכרי לבשל עבורנו, האם אין זה מונע את האפשרות להזמין אוכל במסעדה נוכרית בכל מקרה?

אך אותה החמרה מיד מוגבלת על מנת להצדיק את ההרגל, ככל-הנראה הרגל סטנדרטי, של שימוש ברוקחים נוכריים, ה"מבשלים" תרופות בעולם קדם-מודרני.

שאלה מוצעת: כיצד יש להשליך זאת, אם כן, למסעדה הטבעונית / צמחונית שלנו?

3 אגרות משה, יורה דעה א, מז (ר' משה פיינשטיין, מאה 20 לספירה) ובדבר החלב של הקאמפאניעס במדינתנו אשר יש פקוח הממשלה...ודאי מירתת מלערב [חלב בהמה טמאה], יש טעם גדול להתיר...משום דהעיקר דידיעה ברורה הוא כראיה ממש...וזהו גדר אנן סהדי שמצינו בהרבה מקומות.

הרב משה פיינשטיין מפורסם בשל שו"ת ספציפי זה, בו הוא פוסק שפיקוח ממשלתי, עם איום של עונש לעוברים על החוק, משמעותי מבחינה הלכתית.

4. יביע אומר, 10, יורה דעה 4 (ר' עובדיה יוסף, מאה 20 לספירה) [בנוגע לשימוש במדיח כלים] מרן הש"ע (ביו"ד סי' צה ס"ד) כתב, "יראה לי שאם נתנו אפר במים החמים שביורה חולבת קודם שהניחו קדרות הבשר בתוכה להדיחן, אף על פי שהיה שומן דבוק בהן מותר, מפני שעל ידי האפר נעשה נותן טעם לפגם". ואף כאן שהמים שמדיחים בהם את הכלים, מעורב בהם אבקת סבון ושאר חומרי ניקוי חריפים, ונותנים טעם לפגם במים ובכלים, מותר להדיח כלי בשר וכלי חלב אפילו בבת אחת ב"מדיח כלים", כי הלכה רווחת היא שנותן טעם לפגם מותר.

ראשית, המושגים "נותן טעם" ו"נותן טעם לפגם" – שמהות הכשרות דורשת הימנעות לא רק מגופן של מאכלות אסורים, אלא גם מטעמים. אשר על כן, אנחנו מתייחסים לכלים בהם התעסקו באוכל לא כשר בעודן חם כלא כשרים בעצמם, משום שיש בתוכם את טעם האוכל הבלתי-כשר – אפילו כאשר הם נקיים (אין אוכל לא כשר על פני השטח) – ויעבירו את הטעם הבלתי-כשר הזה לכל אוכל שיבושל בהם ("נותן טעם"). איסור זה נתפס בדרך כלל כאיסור דאורייתא, ואשר על כן יש להתייחס אליו באופן מחמיר.

למרות זאת, טעם מאוכל לא-כשר הפוגם בטעמו של האוכל איתו הוא מתערבב (שלא כמו הטעם החיובי, הנדון לעיל) אינו נחשב כמעביר חוסר-כשרות למאכל הכשר ("נותן טעם לפגם").

שאלה מוצעת: כיצד ניתן להשליך זאת על שאלת המסעדה הטבעונית / צמחונית?

5. שולחן ערוך, יורה דעה קכב:ו (מאה 16 לספירה), עם הערות הש"ך קכב:ד (רי שבתי הכהן, מאה 17 לספירה)

[שו"ע]: סתם כלי עו"ג הם בחזקת שאינם בני יומן. לפיכך אם עבר ונשתמש בהם קודם הכשר, התבשיל מותר.

[ש"ך]: הטעם, כתבו הפוסקים, דהוי ספק ספיקא: ספק נשתמשו בו היום או אתמול, ואם תמצא לומר נשתמשו בו היום, שמא נשתמשו בו בדבר שהוא פוגם בעין או שהוא אין נותן טעם.

המושג של "בן יומו" – כתוצאה מהאמור לעיל, אנחנו מבינים שטעם הבלוע בתוך כלי מפסיק לתת טעם לשבח לאחר 24 שעות, ומהזמן הזה והלאה הוא מעביר טעם הפוגם את המאכלים המבושלים בו. אשר על כן, סיר שעברו יותר מ-24 שעות מאז בושל בו אוכל לא כשר (כלומר סיר ש"אינו בן יומו") לא יעביר טעם לא-כשר נעים לאוכל הכשר, ולכן לא יהפוך את האוכל הכשר שיבושל בו ללא-כשר (על אף שאסור בכל זאת לבשל בסיר כזה בידיעה).

כאן נכנס הכלל המובא כאן, הטוען שאם האדם אינו יודע שהסיר לא היה בשימוש ב-24 השעות האחרונות, ניתן בכל מקרה להניח שזהו המקרה, ועל כן, להניח שהאוכל הכשר שבושל בו נותר בכשרותו.

בנוסף, יש להסביר את מושג "ספק ספיקא", הדורש הסבר רב:

הש"ך מסביר שניתן להתיר לאוכל המבושל בסיר שכזה להיאכל משום שיש כאן ספק כפול ("ספק ספיקא"). ספק אחד (אינני יודע אם הסיר היה בשימוש ב-24 השעות האחרונות) לא היה מספק אותנו. הספק הכפול: אני לא יודע אם הסיר היה בשימוש ב-24 השעות האחרונות ואני לא יודע אם האוכל שאולי בושל בו ב-24 השעות האחרונות היה אוכל בעל טעם פוסל (לדוגמא, ביצים לא טריות), או היה כלל כשר.

[למקרה שזה עוזר: אני מציע שמבנה מתמטי פשוט עוזר כאן.

1. אני לא יודע אם הסיר היה בשימוש במשך 24 השעות האחרונות –

זוהי שאלה בינארית, כן או לא – אז מדובר בהסתברות של 50/50 לכל כיוון.

2. לגבי ההסתברות של ה-50% שהסיר אכן היה בשימוש, ישנה שאלה בינארית נוספת – האם האוכל שבושל בסיר היה אוכל שהופך אוכל אחר ללא-כשר, או לא (אוכל ללא טעם לא-כשר, או עם טעם לא-כשר, אך פוגם).

כך, ישנו סיכוי של 50% מהספק הראשון שלא נבלע טעם בסיר במשך 24 השעות האחרונות, כך שאוכל שבושל בו כשר, ובנוגע ל-50% האחרות, שהסיר אכן היה בשימוש וספג טעם כלשהו, 50% ממקרים אלו (25% מהכלל) אולי קלטו טעם לא פוסל, ובכך נותרים גם כשרים, ורק 25% קלטו טעם לא-כשר. אשר על כן, 75% מהמקרים מייצרים אוכל כשר, ורק 25% מייצרים אוכל לא כשר. ניתן לסמוך על יתרון הסיכויים כאן.]

שאלה מוצעת: מה זה אומר לגבי כמות הסיכון שההלכה מוכנה לספוג?

ד. כיצד הייתם מעצבים ספיק ספיקא בנוגע למסעדה טבעונית או צמחונית?

לא סיפקתי פה מקורות. מטרתי בחלק זה היא להציג שאלה מושגית, המונחת בבסיס חלק מהמקורות שראינו.

שאלה מוצעת: האם אתם יכולים לציין מספר סיבות נפרדות, שנראה לכם הגיוני שצירופם יוביל אתכם לטעון שהאוכל המוגש במסעדה טבעונית / צמחונית הוא למעשה כשר? במילים אחרות, באילו מושגים ניתן להשתמש כדי להגיע למסקנה זו?

ה. מסקנות ופסק [מהתשובה]:

מסקנות: על אף שנאלצנו לעצור מספר פעמים על מנת לשקול האם ישנה דרך להתיר אכילה במסעדה טבעונית או צמחונית ללא השגחה, לא מצאנו כל חסם לאכילה שכזו.

אכילה ללא השגחה כרוכה ברמה גבוהה יותר של סיכון מאשר אכילה עם השגחה. כאשר אנו אוכלים תחת השגחה יש בידינו את ההגנה הראשונה במעלה במקרה שאכלנו משהו לא כשר, בכך שהסתמכנו על ההשגחה שסופקה על ידי בעלי סמכות שמונו לכך. בהעדר פיקוח שכזה עלינו להאחז בהגנה הפחותה של שוגג, כלומר לטעון שפעלנו כראוי ושלא היינו מודעים לעבירה.

הדרישה לאכול רק אוכל כשר אינה דרישה של בריאות או טהרה פיזית, אלא דרישה של אדיקות ושמירת מצוות. בעוד יש רמות מסוימות של סיכון אותם אוסרת ההלכה לקחת, טעננו שאכילה במסעדה טבעונית או צמחונית שאינה תחת השגחה, במקומות בהם ישנו פיקוח ממשלתי ומסעדות חוששות לשמן הטוב באופן כללי, אינה חוצה גבול זה.

פסק:

- 1) איסור בישולי גוים אינו רלוונטי למסעדה
- 2) איסור בישולי גוים כבר אינו בתוקף

3) אכילה במסעדה טבעונית או צמחונית שאינה תחת השגחה (או בבית קפה או מאפיה המבטיחים שאינם משתמשים במוצרים מן החי) נמצאים בתוך הפרמטרים ההלכתיים של שמירת כשרות, באופן ספציפי, ושמירת מצוות באופן כללי יותר (בהתאם לסייגים הנדונים לעיל והמסוכמים להלן).

סייג ראשון: אין לאכול במסעדה טבעונית / צמחונית בשבת.
סייג שני: עדיף לא לאכול במסעדה טבעונית / צמחונית בבעלות יהודית במוצאי שבת, שמא הכנת האוכל החלה בשבת.
סייג שלישי: אנחנו ממליצים לא לאכול במסעדה טבעונית / צמחונית בבעלות יהודית במשך שבועיים אחרי פסח (עד אחרי יום העצמאות), מחשש להמצאות "חמץ שעבר עליו הפסח", ולהימנע מהזמנת משקעות חריפים שם עד חג השבועות.

הסייגים עוסקים בנושאים הלכתיים אחרים, שאינם מרכזיים לשאלה הנוגעת למידת ההלימות הכללית של אכילה במסעדה טבעונית / צמחונית.

אין כאן סייג בנוגע להימנעות ממאכלים לא-מעושרים שגדלו בארץ ישראל, או מפירות "ערלה" (הפירות בשלוש השנים הראשונות של גידול עץ כלשהו) – היות ואלו נחשבו בלתי-סבירים מדי להיכנס לפסיקה זו ("מלתא דלא שכיחא") (עצם העקרון שדברים שאינם שכיחים אינם דורשים התייחסות הלכתית מרמז גם הוא על הסבילות ההלכתית לסיכונים).

הסייג הראשון הוא להימנע ממצב בו אוכל מוכן בשבת כתגובה להזמנה שלך. הועלתה התנגדות, לפיה ישנם הסדרים אפשריים בהם אדם אוכל אוכל בשבת שהוזמן והוכן מראש, וחומם באופן כשר בשבת. זוהי נקודה בעלת תוקף, אליה הייתי צריך להתייחס. אם ניתן לארגן דברים באופן זה, מצב זה יתקבל מבחינה הלכתית. התשובה התייחסה למצב של כניסה למסעדה טבעונית/צמחונית על הדרך, ללא הזמנה מראש.

הסייג השני נועד להתייחס לאספקט נוסף של חששות לגבי שבת – הנאה מעבודה שאולי נעשתה על ידי יהודי בשבת.

הסייג השלישי עוסק באיסור הספציפי להנות מחמץ שהיה בבעלותו של יהודי בפסח.

שאלה מוצעת: אולי תרצו להתייחס לשפה השונה בה בחרתי להציג את שלושת הסייגים הללו: "אין ל..." / "עדיף לא..." / "אנחנו ממליצים לא..."